minna.fi
Tasa-arvotiedon keskus

Ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutukset -
Kehitysmaiden naisilla tulisi olla oikeus osallistua ilmastonmuutosta koskevaan päätöksentekoon

Marjo-Riitta Tervonen
KM, tasa-arvoasiantuntija

Ilmastonmuutoksesta ja ilmaston lämpenemisestä puhuttaessa keskitytään usein sen maantieteellisiin, biologisiin ja kemiallisiin vaikutuksiin, mutta yleensä ilmastonmuutoksesta puhuttaessa unohdetaan, ketä se koskettaa eniten – köyhimpiä ja haavoittuvampia yhteiskunnan ryhmiä, eli lapsia ja naisia. Tällaisia havaintoja olen tehnyt työskennellessäni YK:n kehitysohjelman Vietnamin maatoimiston tasa-arvoasiantuntijana vuosina 2006–2008 seuratessani ja seuratessani niin vietnamilaista kuin suomalaistakin keskustelua aiheesta. Tasa-arvoasiantuntijat ovat yhtä mieltä siitä, että ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksia ei oteta riittävästi huomioon globaalissa tai lokaalissa päätöksenteossa ja keskustelussa.

Yleisesti ottaen ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksista on vasta rajoitetusti tutkimusta ja tietoa. Luonnonkatastrofien sukupuolivaikutuksista on enemmän tutkimusta, ja niitä pystytään hyödyntämään myös ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksia tutkiessa, sillä useinhan luonnonkatastrofit (esim. taifuunit, tulvat, kuivuudet) liittyvät ilmastonmuutokseen tai ovat ilmastonmuutoksen lieveilmiöitä.

Kansainvälinen tutkimus osoittaa, että luonnonkatastrofien kohdatessa miehet ja naiset kohtaavat erilaisia uhkia, johtuen mm. kulttuurisista ja sosiaalisista olosuhteista. Naisia ei välttämättä opeteta uimaan tai kiipeämään puuhun. Myös kulttuurisidonnainen pukeutuminen saattaa vaikeuttaa nopeaa liikkumista, mikä on edellytys selviytymiselle luonnonkatastrofeista. Lisäksi raskaus saattaa olla este naiselle nopeaan liikkumiseen. Monissa kulttuureissa nainen on vastuussa perheensä - lasten ja vanhusten - kokoamisesta ja liikuttamisesta, ja se saattaa aiheutua hänen omaksi kohtalokseen.

Koska tilastointi erityisesti kehitysmaissa on puutteellista, varsin harvoin luonnonkatastrofien yhteydessä raportoidaan uhreja sukupuolen mukaan. Harvojen olemassa olevien tilastojen avulla on kuitenkin huomattu, että naisia on kuollut luonnonkatastrofeissa huomattavasti enemmän kuin miehiä. Tällaisia kokemuksia on kerätty mm. vuoden 1991 pyörremyrskystä Bangladeshista, jolloin 90 % yli 140 000 uhrista oli naisia, sekä vuoden 2004 tsunamin jälkeisestä tutkimuksesta,

jossa on myös huomattu, että tsunamissa kuoli huomattavasti enemmän naisia kuin miehiä.

Luonnonkatastrofien ilmentyessä aluetta kohtaa nopeasti resurssipula – pula ruuasta ja puhtaasta vedestä. Todistusaineistot osoittavat, että resurssit jaetaan erittäin epätasaisesti jopa perheiden sisällä, ja epätasa-arvoinen resurssien jako rajoittaa siten yleensä naisten ja lasten mahdollisuuksia. Kun onnettomuus iskee, nämä naisia ja lapsia ennestään diskriminoivat tavat kärjistyvät entisestään ja aiheuttavat myöhemmin haitallisia terveysvaikutuksia.

Ennustetaan, että ilmastonmuutos tulee kasvattamaan veden kautta välittyviä sairauksia, ja sen seurauksena myös ravinnonpuutetta ja ruuan riittämättömyyttä, sekä ilmaston lämpenemisestä johtuvia kuolemia ja hengityselinsairauksia ilmansaasteiden lisääntyessä. Kulttuurisidonnainen sukupuolidiskriminaatiosta johtuva epätasa-arvoinen resurssien jako ravinnon vähetessä puolestaan aiheuttaa sen, että tytöt ja naiset ovat suuremmassa riskissä sairastua ravinnon vähetessä kuin pojat ja miehet, koska useissa kehitysmaiden kulttuureissa suositaan poikia tällaisissa tilanteissa.

On myös todettu, että naiset eivät ole tasa-arvoisesti edustettuina ympäristöä ja ilmastonmuutosta koskevassa päätöksenteossa etenkään kehitysmaissa. Esimerkiksi Vietnamissa, jossa naisten poliittinen osallistuminen on korkeinta koko Kaakkois-Aasiassa, nimenomaan ympäristöä koskevassa päätöksenteossa naiset ovat aliedustettuina. Naisilla tulisi olla oikeus osallistua ympäristöä ja ilmastonmuutosta koskevaan päätöksentekoon, ei sen takia että he ovat haavoittuvaisempia, vaan sen takia, että heillä on erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia esimerkiksi siihen, kuinka ilmastonmuutokseen voidaan sopeutua ja kuinka sitä voidaan hillitä.

YK Vietnamissa on aloittanut ensimmäisen tutkimuksen ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksista vuonna 2008 (Gender and Climate Change in Vietnam, Tran Van Anh, 2008). Aiempaa tutkimusta eri maista, lähinnä kehitysmaista, ovat tehneet jotkut kansalaisjärjestöt ja rahoittajat. Kattavin näistä tutkimuksista lienee Britannian kehitysyhteistyön UK Department for International Developmentin (DFID) rahoittama tutkimus vuodelta 2008 ”Gender and Climate Change: Mapping the Linkages”, jonka on toteuttanut Sussexin yliopiston kehitysmaatutkimuksen instituutti. Aktiivisia verkostoja on perustettu niin YK:n piiriin kuin kansallisella rahoituksellakin, esimerkiksi Saksan ympäristöministeriön rahoittamaa kaikille avoin Gender and Climate Change-verkosto toimii erittäin aktiivisesti (http://www.gendercc.net/), ja siinä on jäseniä ympäri maailmaa.

Ilmastonmuutos on suuri uhka Vietnamin tulevaisuudelle, ja niinpä YK yhdessä hallituksen kanssa onkin herännyt siihen, että sitä tulee tarkkailla myös naisten ja miesten näkökulmasta tasa-arvon valtavirtaistamisen hengessä. Ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutusten arviointia koskeval-

la tutkimuksella pyritään vaikuttamaan kansallisen ilmastonmuutoksen ohjelman toimenpiteisiin, jota tehtäessä 2008 tasa-arvon valtavirtaistamista ei otettu parhaalla mahdollisella tavalla huomioon, mutta YK:n ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksia arvioivan tutkimuksen ja muiden toimenpiteiden toivotaan korjaavan asiaa.

Ilmastonmuutoksen vaikutukset Vietnamiin ovat yhdet pahimmista koko maailmassa ja pahimmat koko Kaakkois-Aasiassa. Vietnamin ilmasto, pinnanmuodostus ja pitkä rantaviiva tekevät siitä erityisen haavoittuvaisen luonnonkatastrofeille. YK:n ja Vietnamin maatalousministeriön ennusteiden mukaan ilmaston lämpötila tulee nousemaan Vietnamissa 1,5–2,5 astetta ja merenpinta tulee nousemaan metrin seuraavan vuosisadan aikana. Merenpinnan nousu vaikuttaa 5 prosenttiin Vietnamin pinta-alasta, noin 10 miljoonaan ihmiseen, ja sen ennustetaan laskevan bruttokansantuotetta noin 10 prosenttia. Ilmastonmuutos aiheuttaa myös muita haitta- ja lieveilmiöitä, kuten pidentyneen kuivan kauden, sekä myrskyjä ja tulvia, jotka omalta osaltaan lisäävät köyhyyttä. Vaikutukset tulevat kohdistumaan ennen kaikkea jo ennestään köyhiin - lähinnä riisinviljelijöihin. Vietnamia koskevassa tutkimuksessa sukupuolivaikutukset luokitellaan kolmeen osaan: 1) Sukupuoli, toimeentulo ja ilmastonmuutos, 2) muuttoliike ilmastonmuutoksen näkökulmasta ja 3) ilmastonmuutoksen terveysvaikutukset ja hoivatyö.

Toimeentuloon liittyvistä sukupuolivaikutuksista tiedetään, että Vietnamissa on enemmän naisia maatalouden palveluksessa kuin miehiä, ja siten heidän toimeentuloonsa kohdistuu korkeita ilmastonmuutoksen aiheuttamia riskitekijöitä, kuten lisääntyvä kuivuus ja epävakaat sademäärät. Maaseudun naisten toimeentulo on pitkälti riippuvainen maa- ja luonnonresursseista, joihin kohdistuu kasvavia ilmastonmuutoksesta johtuvia riskitekijöitä tulevaisuudessa ja siten maaseudun naisten toimeentulo saattaa häiriintyä pahastikin ilmastonmuutoksen vaikutuksesta.

Ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutukset työmarkkinoilla alkavat ilmetä siinä vaiheessa, kun lieveilmiöt, kuten esimerkiksi Pohjois-Vietnamia kohdanneet tulvat loka-marraskuussa 2008, vahingoittavat maata. Naiset työskentelevät Vietnamissa usein nk. informaalilla työsektorilla, esimerkiksi maalta tulevat naiset työskentelevät myyjinä kaduilla tai katuruokaloissa ja toreilla. Pohjois-Vietnamin loka-marraskuun 2008 vaihteen tapaiset tulvat aiheuttivat sen, että nämä informaalin sektorin (naispuoliset) työntekijät menettivät joko hetkellisesti tai pysyvästi elinkeinonsa viikkokausiksi ja jälleen kerran kaikista heikoimmassa asemassa olevat ihmiset haavoittuvat entisestään.

Ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksista muuttoliikkeeseen tiedetään, että Vietnamissa sekä miehet että naiset muuttavat työn perässä maan sisällä, enemmistön ollessa kuitenkin naisia. Viime aikoina on ilmennyt esimerkkejä siitä, että alueet, joihin ilmastonmuutos kohdistuu Vietna-

missa eniten (Mekong Deltan alue rannikolla), muuttoliike on voimistunut etenkin miesten keskuudessa. Tällöin vastuu riisinviljelystä jää naisille, joilla ei kuitenkaan ole samassa määrin oikeutta maankäyttöön ja lainoihin kuin miehillä. Miesten muuttaessa työnperässä maaseudulta ja maanviljelyssektorilta kaupunkiin, naisille jää niin kutsutta kaksoistaakka, sillä he joutuvat kantamaan vastuun sekä maanviljelystä, että kotitöistä ja yleensä myös vanhusten hoidosta – yksin. Ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutukset terveyteen arvioidaan Vietnamissa olevan hyvin samantyyppisiä kuin muissakin tutkimuksissa. Kun ruuasta tulee luonnonkatastrofin myötä pula, ravitsemusta karsivat ennen kaikkea naiset ja tytöt, koska ravinnon vähetessä kulttuuritekijöiden johdosta se annetaan ensisijaisesti miehille.

Näihin faktoihin perustuen on erittäin tärkeää, että ilmastonmuutokseen sopeutumiseen (adaptation) ja hillitsemiseen (mitigation) koskevassa päätöksenteossa naiset otetaan mukaan poliittisiin päätöksentekoprosesseihin jo ennen konfliktitilannetta niin Vietnamissa kuin maailmanlaajuisestikin. Usein tämä vaatii asenteiden muuttamista ja uuden tutkimustiedon hankkimista erityisesti naisten esteistä osallistua ympäristöään ja ilmastonmuutosta koskevaan päätöksentekoon. Vietnamissa YK on kirjannut kaikkiin ilmastonmuutosta käsitteleviin projekteihin yhdeksi tavoitteeksi naisten mukaan ottamisen päätöksentekoon, sekä tiedon ja koulutuksen lisäämisen kohdistaen sen eritoten poliittisille päättäjille.

Tarvitaan myös paljon lisää maakohtaisia tutkimuksia ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksista. Kattavia maailmanlaajuisia tutkimuksiakaan aiheesta ei vielä ole. Tutkimuksissa tulisi huomioida myös maantieteellisiä tekijöitä, maaseudun, kaupungin, rannikon ym. miesten ja naisten näkökulmasta, sekä tarkastella miesten ja naisten selviytymismekanismeja. Parhaiden käytäntöjen tunnistaminen erityisesti kehitysmaissa miesten ja naisten selviytymisstrategioista on myös yksi tulevaisuuden tutkimuksen haasteista.

Suomen näkökulmasta toivoisin tiedotusvälineiden huomioivan ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutukset tulevaisuudessa nykyistä enemmän. Ulkoministeriöltä olisi toivottavaa, että sen rahoittaessa ilmastonmuutoshankkeita kehitysmaissa tai kansallisesti, niihin kirjattaisiin myös sukupuolivaikutusten arviointi tasa-arvon valtavirtaistamisen hengessä. On myös tärkeää, että ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksia tutkittaisiin kotimaassa, vaikka kehitysmaiden kaltaiset ongelmat meistä tänä päivänä tuntuisivatkin kovin kaukaisilta. Ilman relevanttia tutkimusta emme pysty ongelmaa kuitenkaan ohittamaan, sillä kaikki tähänastinen tutkimus osoittaa, että ilmastonmuutoksen vaikutukset kohdistuvat voimakkaammin naisiin kuin miehiin.

Kirjoittaja työskenteli tasa-arvoasiantuntijana YK:n kehitysohjelman UNDP:n palveluksessa Vietnamissa vuosina 2006-2008. Kirjoittajan tiedot löytyvät Minnan asiantuntijatietokannasta.

Tutkimusta aiheesta ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutuksista Vietnamissa suoritti tohtori Tran Van Anh Vietnam Academy of Social Sciences (VASS) –yliopistosta yhdessä YK:n kanssa, ja tutkimuksen ensimmäistä joka käsittää kirjallisuuskatsauksen, voi tiedustella artikkelin kirjoittajalta.. Toinen osa, joka koostuu empiirisestä tutkimuksesta, työstetään Vietnamissa parhaillaan ja sen arvioidaan valmistuvan kevään 2009 aikana.

Artikkeli on julkaistu Minna-portaalissa tammikuussa 2009.